
Reel Sosyalizmin Kentleri: Sovyetler Örneđi

“Ah güzel Ahmet abim benim
İnsan yaşadığı yere benzer
O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer
Suyunda yüzen balığa
Toprağına iten çiçeğe
Dağlarının, tepelerinin dumanlı eğimine”

Mendilimde Kan Sesleri-Edip Cansever

Cansever’in dizesinde oldukça sade anlattığı insanın yaşadığı mekan ile birlikte dönüşmesi konusu, mekan üzerine kafa yoranlar için her zaman önemli oldu. Kabaca, insanın yaşadığı mekana şekil vermesi ve şekil verdiği mekanla birlikte yeniden şekillenmesi olarak tarif edebileceğimiz ikili ilişki, üzerinde düşünülen ve politika üretilen bir ilişki biçimi halini aldı. Toplumla mekan arasında kurulan ilişkinin temelde, tarihsel gelişme sonucunda ortaya çıkan bir üretim biçiminin yansıması olarak şekillendiğini söylemek gerek. İlişkiyi bu biçimde somutlamak bizleri kentin farklı üretim biçimlerinde de olsa aynı şekilde boğucu, gürültülü ve kalabalık olduğunu söyleyenlerden ayırıyor ve farklı üretim biçimlerinin şekillendirdiği kentleri, kimi ortak noktalar barındırmalarına rağmen, aynı kefeye koymamamızı sağlıyor.

Günümüzde kent-toplum-siyasal mücadele ilişkisi üzerine konuşabilmek için kapitalist sistemin kentlerini anlamak oldukça önemli ve bu sayıda şimdiye kadarki makalelerde kapitalizmin mekan üretimine ve kapitalist kente odaklanıldı. Bense başka bir üretim biçiminin şekillendirdiği kenti, sosyalizmin kentlerini ele alacağım. Mücadelemize yön verirken insanlığa ne önerdiğimizi somutlamamızın önem taşıdığına hepimiz farkındayız. Bu somutlamayı kent üzerinden yapmak da oldukça önemli. Özellikle günümüzde, kent üzerinden verilen mücadele tartışmalarının yoğunlaştığını göz önünde bulundurduğumuzda mücadelesini sınıf savaşmaları temelinden veren ve bu mücadelede başarılı olanların nasıl bir kent kurgusu olduğunu anlamak daha da önemli hale geliyor. Elbette bu makale yalnızca bir anlama denemesi ve Sovyet kentini tüm boyutlarıyla ele alma iddiası taşımıyor.

Beş bölümden oluşan makalede ilk olarak sosyalizmin kent planlama anlayışının belli başlı noktaları ortaya koymaya çalışacağım, ardından Sovyetler Birliği’nde kentin gelişimine dair bir dönemleme yapacağım. Burada Stalin’in liderliğindeki dönem hem ilerleme hamleleri hem de planlama başlığında atılan adımlar açısından büyük öneme sahip olduğu için kentin gelişmesine dair yapılan dönemlemede de fazlaca yer tutmak durumunda. Üçüncü bölümde Moskova kentinin planlamasını ele alacağım ve ilk iki bölümde tartışılan konuların mekana ve kent

---

planına yansiyş biçimi somutlanmaya çalışacağım. Dördüncü bölümde Sovyetlerde kente yapılan iki temel eleştiri üzerinde duracak, beşinci ve son bölümde ise tüm bu tartışmalardan günümüze ne aktarabiliriz konusu ele alacağım. Bir kenti ve yaşam biçimini anlamanın planlama kuramlarını içeren, iktisadi, kültürel, teorik pek çok boyutu var ve bu boyutların bir kısmı makalede yer bulmuyor. Bu sebeple makale konu üzerine düşünmeye başlamak için bir ilk adım olarak değerlendirilebilir.

Sosyalizmin kent planlama anlayışı

Sosyalist kentin tek bir modeli vardır demek elbette yanlış olur, ancak sosyalist bir kent planlamasının kimi temel ilkelerinden bahsedebilmek mümkündür. Kapitalizmde ve sosyalizmde kentlerin tamamen farklı biçimlendiğini vurgulamak gerekir. Engels'in İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu eserinde "insanların bir atomlar dünyası oluşturacak şekilde çözüldüğü"nü vurguladığı kent sosyalist bir sistemde biçimlenirken; atomize olmuş insanları yeniden bir araya getirme, toplumu, gündelik hayatı yeniden şekillendirme ve bir kollektivite kurma kaygısı güdülecektir. Bunu sağlamanın temel yolu ise planlamadır.

Sosyalist planlama toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaya gerekli kılar ve toplumun ihtiyaçlarını doğrudan insanların ya da toplumun beklentisi üzerinden tahlil etmez. Yalnızca üretim sürecini değil, tüketimi de göz önünde bulundurur. Bu yönleriyle sosyalist planlama insanların taleplerini baskıladığı, anti-demokratik olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştirilere Okuyan'ın yanıtını aktaralım:

Bu ilk bakışta anti-demokratik gibi geliyor, ama yüzyıllardır sömürü ilişkileri içinde kısıtlanmış insanlığın gerçekten de bir takım alışkanlıklarından kurtulabilmesi için bazı şeylerin zorlanması gerekiyor, ki Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün temel nedenlerinden bir tanesi, insanlar üzerinde ve insanların kararları üzerinde tahakküm kurulması değil, tersine insana yönelik, insanın özgürleşmesine yönelik mücadelenin kısıtlanmasıdır.¹

Sosyalist planlamanın Sovyet kentleri üzerinde doğrudan belirleyiciliği vardır. Planlamanın hedefi yalnızca ihtiyaç karşılamak olmamış, bunun ötesinde toplumu dönüştürmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla kurulan kentlerde de yalnızca barınma ihtiyacının ve yaşamak için kimi gereksinimlerin karşılanması değil, yeni insanı yaratmak için gerekli koşulların yaratılması hedeflenmiştir.

Sosyalist kentlerdeki en temel farklılaşma toprak üzerindeki özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ile meydana gelir. Bir ekonomik sistemde kârdan bahsediliyorsa mekana da kâr elde etmede rol düşer, ancak toprak rantının toplum yararı için kullanıldığı sosyalizmde, kent kâr elde etmenin aracı olarak kullanılmaktan çıkmıştır. Bu temel ayırım pek çok farklılığı da beraberinde getirir. Kent mekanını değerli yapan şeyin kâr değil, mekanı kullanan insan olduğu bir üretim

---

biçiminde, mekan organizasyonu tüm aşamalarında kullanıcıyı gözeterek yapılacak ve barınma dışındaki pek çok gereksinimin bir arada ele alındığı bir kurgu karşımıza çıkacaktır.

Sosyalizmin eşitlik temelinden yola çıkarak sosyalist kent planlamasında kimi standartlaşmalara gidilmiş, barınma temel bir hak olarak ele alınmış ve konut politikasında göz önünde bulundurulmuş en önemli etmenlerden biri eşitlik olmuştur. Benim burada standartlaşma olarak tanımladığım biçim, kimi liberal plancılar tarafından tekdüzelik olarak tanımlanmıştır ki aynı plancıların büyük kısmı bizi şaşırtmayacak şekilde insanların eşit olduğu düşüncesine de karşı çıkmaktadır.

Reel sosyalizmde kentin insan konforunu gözeterek, eşitlikçi bir temele oturacağını, insan yaşamına değer verecek şekilde planlanacağını söyledik. Esasen sosyalizm düşüncesi, aydınlanma döneminin birikimini arkasına alarak, ütopyik döneminden itibaren, insan yaşamına belirli bir değer atfetmiştir. İnsanın doğayla barışık olacağı ve kendini geliştirebileceği/yeniden üretebileceği olanaklara sahip olacağı yaşam alanlarının kurulması arzusu her zaman ön planda yer almıştır. Bu noktada ütopyik sosyalistlerin, Robert Owen, Charles Fourier, Henri de Saint-Simon'ın, 20.yy kent ütopyacılarına (örneğin Le Corbusier'e) ve Sovyetler Birliği'ndeki kurguya yaptıkları katkıyı mutlaka anmak gerekir.

Ütopyik sosyalist planlamaya iki izlek egemendi: Birincisi kent ile kıyı ortadan kaldırmak, ikincisi topluluğu bir tek büyük "aile" yapısı içerisine yerleştirerek, bireylerin ve ailelerin fiziksel yalıtılmışlığının üstesinden gelmek.²

19. yy'daki ütopyik sosyalistler daha iyi bir dünya düşü kurdular. Sovyetler Birliği'nin kurucuları başka pek çok ütopya gibi bu ütopyalardan da ilham aldılar ve bir adım ileri giderek ütopyaları kurulan bir düş halinden çıkarıp mücadele konusu haline getirdiler, geliştirdiler ve hayata geçirdiler. Carr'ın dediği gibi, "Devrimler kolay kolay kendilerine ilham veren ütopyacı hayalleri unutturmaz. Hatta diyebiliriz ki, döneceği bir Ütopyası olmayan her toplum çürümeye mahkûmdur."³ Ekim Devrimi, ütopyacılığa içkin olan idealizmi tarihsel bir bakış açısıyla aşmaya ve ütopyacı damarın bilimsel bir temelde hayata geçirilebilmesini sağlamaya dönük bir adımdır.

"Büyük insanlık'ın kentleri"

Büyük insanlığın toprağında gölge yok
sokağında fener penceresinde cam
ama umudu var büyük insanlığın
umutsuz yaşanmıyor.

Ekim'in üzerinden 97 yıl geçti. 1917'de o uçsuz bucaksız topraklarda dev bir adım atıldı. Umudu ve düşleri olan insanlar "kaderlerini" de ellerine aldılar ve ilerlediler. Kuşkusuz cesur ve umutlular, tüm olumsuz koşullara, baskıya, yokluğa rağmen... Boş bir hayalin yarattığı umut değildi onlarınki, düşledikleri şeyler başarılabilirdi ve gerçektir, şüphesiz büyük işler başarıldı da.

Bugün Sovyet deneyimini tartışırken öncelikle saygı duymak gerekiyor. Eksiklerini teslim ederken, hata ve yanlışlarını ortaya koyarken de hangi tarihten, hangi koşullardan bahsettiğimizi sürekli olarak aklımızda bulundurmamız gerekiyor. Kent konusu üzerine konuşacaksak koşulları anlama gerekliliği daha da önem kazanıyor, çünkü 1917 yılında devrimi yaşayan o ülke, Sovyetler Birliği döneminde büyük sanayi kentlerinin olduğu, kentsel hizmetlerden herkesin eşit biçimde yararlanmasının hedeflendiği bir ülke haline geldi. İkinci Dünya Savaşı'nı yaşadı, Hitler faşizmine geçit vermedi, 20 milyon yurttaşının ölümü pahasına savaştı, kimi kentleri yerle bir oldu ve yeniden kuruldu.

Mekan üzerindeki hakimiyetin günlük hayat içinde ve üzerinde toplumsal iktidar kurmanın temel ve kapsayıcı kaynağı olduğu⁴ bilinciyle hareket edilerek şekil verilen mekanlarda, yalnızca kenti değil aynı zamanda gündelik hayatı da kurguladılar, bilime ve sanata yön verdiler, kadın erkek eşitliği için çabaladılar, kafa ve kol emeği ayrımını ortadan kaldırmak için uğraştılar ve şüphesiz yeni bir kültür yarattılar.

Sovyetlerde yaşama genel bir bakış

Sovyetlerde kent hiçbir zaman tek başına düşünülerek planlanmamış, toplumsal yaşamın içine yerleştirilmiş ve yeni insanı yaratacak bir yaşam kurgulanırken, kent bu yaşamın parçası, sahnesi olarak gelişmiştir. Üretim araçlarını kamusallaştırılmasıyla yapılmış büyük hamle tek başına yeterli değildi, aynı zamanda üretimin toplumsal ihtiyaçlara göre düzenlenmesi gerekiyordu. Kentlerde artan nüfusun barınma ihtiyacının karşılanması için konut üretilirken aynı zamanda üretilecek konutların yeni bir yaşamı kurmak için hangi biçimde tasarlanması gerektiği düşünülüyordu. Kadınların iş yaşamına katılabilmesinin sağlanması, kadın-erkek eşitliğinin kurulması hedefine uygun yaşam alanları yaratılıyor, ortak çamaşırhaneler, yemekhaneler, çocuk bakım evleri kurgulanıyordu. Eğitim ve sağlık hizmetleri hemen hemen ücretsiz şekilde karşılanıyordu.

Kamusal mekanlar oldukça önemliydi. Çünkü insanca yaşam topluca yaşam anlamına geliyordu. Hayat birey merkezli tasarlanmaktan çıkarılmıştı. Sovyetlerde. Toplumun alkol alışkanlığına ya da toplumsal hayattaki din faktörüne müdahale edilmesi amaçlandığında, bu amaca yönelik kurgular da kente yerleştiriliyordu. Troçki 1923 yılında "Bilince atıl bir yük gibi binen o anlamsız

---

dini törenleri yalnız eleştirme yoluyla ortadan kaldırmak olmaz. Onlar hayatın yeni biçimleri, yeni eğlenme imkanları, yeni ve daha kültürlü tiyatrolar sayesinde yıkılabilir.” diye yazmıştı.⁵ Aynı şekilde sinemaya da Sovyet yöneticileri tarafından büyük önem verilmekteydi. Dolayısıyla kentte bu işlevi sağlayan alanlar herkesin rahatlıkla ulaşabileceği biçimde konumlandırılıyor, mimari tasarımları yapılırken de hayrete düşürecek teknik kurgunun yanı sıra imrenilecek tasarımlar ortaya konuluyordu. Konutlar mobilyaları ile birlikte tasarlanırken kültür alanında yapılacak hamlelerin insanı dönüştürmekteki etkisi göz önünde bulunduruluyordu, örneğin piyano konutlar için temel mobilyalardandı.

Konutların mekansal kurgusunun sosyal ilişkileri besleyecek biçimde yapılmasına önem veriliyor ve eşitlik ilkesi gözetiliyordu. Herkese standart ölçülerde yaşam alanının düştüğü konutlar tasarlanmaya çalışılıyordu. Yine de zaman içinde pek çok alana yatırım yapılması zorunluluğu konuta yapılan yatırımları etkiliyordu. Örneğin, konut yapımına harcanan paranın bütçeye oranı birinci beş yıllık planda yüzde 17.4 iken ikinci beş yıllık planda yüzde 11’e üçüncü beş yıllık planda ise yüzde 8.1’e geriliyordu.⁶ Konutların kiralari gelirin çok küçük yüzdesine mal olacak biçimdeydi. Teknolojiden hem konfor sağlamak adına hem de maliyetleri düşürmek adına yararlanılıyordu. Sovyetlerde gelişmiş bir inaat teknolojisi vardı ve büyük apartman blokları günler içerisinde inşa edilebiliyordu. Konutlar merkezi sistemle ısıniyordu ve bahsi geçen merkezi sistem günümüzde Türkiye’de olduğu gibi tek apartmanı ısıtacak şekilde kurgulanmıyor, tüm mahalleyi ısıtiyordu. Bu noktada ısınmanın bir çile olduğu ve istenilen saatte sıcak su bulunmadığı gibi eleştiriler boşa düşer, çünkü büyük bir nüfusa eşit olarak ısınma hizmetinin verilmesi de elbette belirli bir planlamayı kapsıyordu. Ve bu planlar yapılırken yazının başında da söylediğim gibi tercihler değil ihtiyaçlar önem kazanıyordu.

Hızlı ve verimli şekilde kurgulanmış kitle ulaşımı vardı. Demiryollarıyla, metro hatlarıyla, kara yoluyla bütünlüklü bir şekilde sarmalanmış planlı bir ulaşımdan bahsediyoruz. Devasa topraklara sahip olunması hem avantaj hem dezavantajdı. Bu dezavantajın giderilmesi için de ulaşımaya büyük önem veriliyordu. Kırın kente bağlanması için önemli bir faktördü ulaşım. Otobüs durakları ve metro istasyonları kentsel tasarımın, mimarlığın ve sanatın buluşmasından payına düşeni alıyordu. Dev bir düzlüğün içinde özenle tasarlanmış, iklim koşullarını, konforu, işlevselliği gözeten otobüs durakları yerleştiriliyordu.⁷ Metro istasyonlarının her biri ayrı bir sanat eseri olacak şekilde kurgulanıyordu.

Doğanın bütünlüklü olarak ele alındığı, çevre kirliliğinin ve doğa tahribatının minimum düzeyde olduğu, yeşil alanlara özellikle önem verildiği ve bu alanların bir bütünlük gözetecek şekilde, insanların boş zamanlarını değerlendirebilecekleri alanlar olarak kurgulandığı, heykellerle donatılmış bir park, bir kent düşünün. Sovyetler Birliği’nde 1980’lerde harcayacak bir şey olmadığı için değersizleşen ruble, bugün en gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfının hayal edemeyeceği olanakların satın alınmasında gereksiz hale gelmişti. Gereksizdi çünkü, bu olanakların bir bölümü için kopek ölçüsü yeterli oluyordu. Kira için sembolik, ulaşım ve kültürel etkinlikler için komik, ısınma, su, eğitim ve sağlık için hiçbir karşılık ödemeyen Sovyet işçisinin durumunu herhangi bir kapitalist ülkedekilerle, o kapitalist ülke uluslararası kapitalist işbölümünün kaymağını yese bile, karşılaştırmak terbiyesizliktir. ⁸

Çin arasındaki yüksek ve vahşi bölgeye gittim. Bazı günler demiryolunun ötesindeki patikalarda Uzbek yol yapımcıları ile konuştum. Yalnız üç tane sözcük biliyorlardı yol, otomobil ve platieltke (beş yıllık plan). Bu sözcüklerle ve bir dizi gururlu işaretle bana, şimdi atla on gün süren bu patikanın yerine, ta sınıra kadar bir otoyolu yapılacağını anlatıyorlardı.” demektedir.⁹ Aynı anda üzerine düşünülmesi gereken yüzlerce ayrıntı... Böylesi bir kurgu ancak elbirliğiyle hazırlanabilirdi. İnanmış, coşkulu insanların hayatları için el ele vermesiyle.

Kentin gelişmesine dair bir dönemleme

Devrimden sonra insanların kafasında olan gelecek kurgusu ile o ana içkin olan pratik zorunluluklar arasında bir denge kurulması önemliydi. Bu iki durum arasındaki gerilim ileriye doğru yapılan hamlelere zemin yaratmıştır. İleriye dönük hamlelerin ve iktisadi büyümenin motor güçlerinden biri sanayidir ve sanayinin kentleşme ile arasında güçlü bir bağ vardır. Sovyet kentlerinin gelişmesi tarımda ve sanayide yaşanan gelişmelerle doğrudan ilgilidir.

Sovyetler’de kentin gelişmesine dair tartışırken, ülkenin ilk aşamada sınırlı ekonomik kaynaklara sahip olduğunu, daha sonraki aşamalarda ise ekonomisini yalnızca insanların daha iyi koşullarda yaşaması için planla(ya)madığını not etmemiz gerek. Çünkü kapitalist dünyanın ekonomik düzeninde yaşanan değişiklikler sosyalist dünyayı da etkilemektedir. Örneğin, kapitalizm silah geliştirmek için çaba (ve elbette büyük paralar) harcadıkça, askeri baskısını artırdıkça, Sovyetler de askeri harcamalara ayırdığı kaynakları büyütme zorunda kalmış ve başka alanlar için ayırdığı kaynaklarda kısıtlamaya gitmiştir. Bir başka örnek, 1931 yılında yapımına başlanan dünyanın en büyük binası olma iddiasındaki Sovyet Sarayı projesinin inşaatının, İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasının ardından durdurulup binanın o zamana kadar yapılmış çelik iskeletinin sökülerek tank yapımında kullanılmasıdır.

Sovyet Sarayı, Kaynak: nnm.me

Sayılar ve açıklamalar ötesinde bir olay var ki o da, geri bir ülkenin, iki nesil içinde ve sırf kendi olanaklarıyla dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü haline gelebilmiş olmasıdır.¹⁰ Bu yoktan var etme becerisi ve enerjisi, kent alanına da yansımıştır elbette. Uzun yılları kapsayan bu hikayeyi, kentleşme bağlamında belli başlı hatlarıyla dönemlemeye çalışacağım.

Lenin: NEP ve Elektrifikasyon

Devrimin sonrasında sanayi için büyük yatırımlar yapılmaya hemen geçilmemiştir. Büyük ve yeni kentler kurmaya da öyle. Lenin dönemi bu hamleleri yapmak için kimi hazırlıkların yapıldığı dönemdir diyebiliriz. Lenin'le 1921-1925 yılları arasında yaşanan NEP (Novaya Ekonomiçeskaya Politika-Yeni Ekonomi Politikası) dönemi ve elektrifikasyon hamlesi kentsel gelişme açısından oldukça önemlidir. (NEP hakkında konuşurken, 1917 ile 1921 arasında yaşanan savaş komünizmi dönemini hatırlamakta fayda var. Aynı dönemde yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nı da göz önünde bulundurduğumuzda ekonominin bu dönemde büyük çöküntüye girdiğini tahmin etmek güç değil.)

Savaş komünizmi döneminde küçük köylülük ile yapılan ittifak tarımda küçük üreticiliğin güçlenmesine de neden olmuştur ve bir boyutuyla bu durum NEP dönemini gerekli kılmıştır. Savaş komünizmi döneminde başlatılan ve NEP döneminde de devam ettirilen bu ittifak, daha sonraki sıçrama dönemi için bir zorunluluktur. Bu zorunluluğun kısa ve uzun vadeli sonuçlarını incelersek:

Köylülükle kurulan bağın devam ettirilmesi, kıtlığın ve sefaletin hüküm sürdüğü bir ülkede küçük köylüye taviz verilmesi anlamına gelmekteydi. Taviz, sanayi işçisi adına verilebilirdi ve kırsal kent arasında piyasa ilişkilerine bir geri dönüş anlamına gelmekteydi. Bu geri adım uzun vadede kırdan kente kaynak aktarımını sağlamayı hedefliyordu. Ancak kısa vadeli sonuçlardan biri kent aleyhine eşitsiz mücadele, diğeri de küçük sanayinin ve tüketim malları üretiminin ağırlık kazanması olmuştur. Her iki sonuç da tarımsal malların kentlere akmasını sağlama ve kentlerdeki açlık sorununu çözmek için iç ticaretin canlandırılması yoluna gidilmesinin ürünüdür. Tarımsal mallar karşılığında kentlerin en hızlı biçimde mal tedarik etmesi gerekmektedir. Bunun en kestirme çözümü ise sanayide küçük işletmelerin ve tüketim malları sektörünün geliştirilmesidir.¹¹

Tarımın ekonomide önemli bir yer tuttuğu bu dönemde tarımdan sanayiye kaynak aktarımı endüstrileşme açısından önemlidir. Ayrıca NEP döneminde kırsal yaşayan köylülerin bir kısmının topraksızlaşması ve kente göç etmesi endüstrileşme döneminde bu işgücünün kullanılmasını sağlamıştır.

1919 yılı parti programında kente dair, çalışan kitlelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, aşırı kalabalığın ve sağlığa aykırı koşulların düzenlenmesi, kötü yapılaşmanın yok edilmesi yer alıyordu.¹² Yani yeni bir kuruluştan ziyade, mevcudun iyileştirilerek yaşanabilir kılınması görüşü hakimdi diyebiliriz. Esas kuruluş ise endüstrileşme dönemi ile birlikte başladı.

Burada bir parantez açarak NEP dönemi öncesinde Lenin'in başlattığı ve endüstrileşme dönemi için büyük olanaklar sağlayan elektrifikasyon döneminden bahsetmek gerek. 1920 Şubatı'nda GOELRO (Rusya'nın Elektrifikasyonu İçin Devlet Komisyonu) çalışmalarına başladı. Bundan bir yıl sonra da GOSPLAN (Devlet Planlama Komisyonu) kuruldu. GOELRO elektrik santralleri kurma

---

işine hemen girişirken, GOSPLAN uzun süre genel planlama üzerine akademik çalışmalar yaptı.

Lenin ve Elektrifikasyon,
Kaynak: www.sosyalistzemin.com

Elektrik santrallerinin önemsenmesinin başlıca nedenlerinden biri, bu santrallerin kurulmasıyla kent ve kırsal arasındaki ayrımın giderilmesi için büyük hamle yapılmış olacağı düşüncesiydi. Troçki 1926 yılında şöyle yazıyordu: Kısacası köy kent antitezi ortadan kalkmışsa, köylü ve işçi bir tek üretim sürecinde eşit değere, eşit haklara sahip kişiler haline gelmişse, böyle bir toplum gerçek sosyalist toplum olacaktır. Bizi bu topluma ulaştıracak yol uzun ve yorucudur. Bu yoldaki en önemli kilometre taşları dev elektrik santralleri olacaktır; kırsal kesime aydınlık götürecektir, enerjiyi dönüştürecektir: toprağın enerjisine karşılık, elektrik enerjisini verecektir!¹³

GOELRO'nun hazırladığı planla birlikte 1920-1930 yılları arasında 30 şehirsal elektrik santrali ve 10 hidroelektrik santrali kuruldu. Yukarıdaki afişin altında yer alan Lenin'in ünlü formülasyonu şu şekildedir: Sovyet iktidarı artı bütün ülkenin elektrifikasyonu eşittir komünizm.

Lenin dönemindeki bir diğer önemli hamle Birinci Beş Yıllık Plan'ın hazırlanmasına başlanmasıdır. 1924 Ocak ayında toplanan parti konferansı GOSPLAN'a "SSCB'nin ekonomik faaliyetlerine ilişkin birkaç yıllık (beş ya da on yıl) genel bir perspektif planı oluşturma talimatı verdi.¹⁴ Sovyetler Birliği dışındaki ülkeler ise beş yıllık planın savurganlık olacağı görüşündeydiler. 1933 Ocağında Stalin Merkez Komitesine, eski geri kalmış köylü Rusya'nın, dünyanın ikinci sanayileşmiş ulusu haline geldiğini bildiriyordu. Beş yıllık plan, 1928 Ekiminden 1932 Aralığına kadar dört yıl üç ayda tamamlanmış oluyordu. Sanayide çalışan işçi sayısı iki katına, on bir milyondan yirmi iki milyona çıkmıştı. Verim de iki katı olmuştu.¹⁵ Birinci beş yıllık plan kolektifleştirme yolunda büyük bir sıçrama öngörmekteydi. Sıçrama, 1927-1928'de 2.3 milyon hektar olan kolhoz ve sovhoz arazisini beş yılda 27 milyon hektara ulaştırmayı hedefliyordu.¹⁶

Bu plan Sovyet tarihi için çok önemli bir dönüm noktasıydı çünkü kapitalist dünyanın başta savurganlık olarak nitelediği plan, onların 1929 krizinin sarsıntıları ile uğraştığı dönemde Sovyetlerin gelişmesini ve diğer ülkeler arasında sivrilmesine, dünyanın Sovyetler Birliği'ni takip etmesini sağlamıştır.

Stalin: Planlama, ilerleme ve propaganda

“Tarihten gelme ‘Rus’ geriliğimizi arkada bırakarak, sanayileşme yolunda, sosyalizm yolunda var hızımızla ilerliyoruz. İşlenmiş maden ülkesi, otomobil ülkesi, traktör ülkesi olmaktayız. Ve Sovyetler Birliği’ni otomobile ve mujiği de traktöre bindirdiğimiz zaman varsın o “uygarlıkları” ile övünen saygıdeğer kapitalistler, bize ulaşmaya çalışsınlar. Hangi ülkenin geri, ve hangi ülkenin ileri olarak nitelendirileceğini o zaman göreceğiz.”¹⁷

Lenin’den hemen sonra Stalin’le yaşanan büyük atılımlar kuşkusuz kent alanında da pek çok gelişme ve dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde planın sistematikleştirilmiş olması önemlidir. Bu sistematikleştirmede Moskova’nın planlanması çalışması büyük rol oynar, bu çalışmayla o döneme kadar parçalı geliştirilen planlar bir bütünlüğe oturtulmuş ve bunun yanı sıra daha sonra yapılan planların pek çoğu Moskova Planı’ndan etkilemiştir. Büyük sanayi tesislerinin yanına kentler kurulmaya başlanmış ve bu kuruluş akıl almaz bir hızda ve gelişkinlikte gerçekleşmiştir.

Stalin döneminde Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı’nı yaşadığını da akılda tutmak önemlidir. İkinci Dünya Savaşı ciddi bir yıkıma sahne olmuştur. (Kimi kaynaklara göre yalnızca zarar gören konut sayısı 2,5 milyondur ve yıkılan konutlar bu sayıya dahil edilmemiştir). Savaş döneminde Leningrad ciddi yıkıma uğrarken Stalin’in bu süreci yönetmeye dair çabasına küçük bir örnek verelim: Yine bu sesin sahibi, tarihin en acılı kuşatması olan Leningrad kuşatmasında, seçkin Sovyet sanatçı ve aydınlarını “Leningrad sizi bekliyor” diyerek kuşatma altındaki şehire sokan, Şostakoviç ve Tihonov dahil onlarca Sovyet bestecisinin, yazarının en güzel ürünlerini bu şehirde vermesini “emreden” kişidir. Batılı eleştirmenlerin çoğu tarafından bu yüzyılın en iyi senfonisi olarak değerlendirilen 7. senfoniye Dimitriy Şostakoviç bu şehirde, Alman bombalarının tehdidi altında bestelemiştir. Bu beste, o donuk sesli adamın yarattığı dayanılmaz optimizmin ürünüdür.¹⁸

1927-1936 döneminde (bu dönemde Stalin SBKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri’dir) birbirine bağlı üç büyük atılım gerçekleşti: planlı ekonomiye geçiş, tarımda kollektivizasyon ve endüstrileşme. Bu üç büyük atılımın her biri kentin şekillenmesinde rol oynadı, büyük bir nüfusun da kente akın etmesine yol açtı.

1926 ve 1939 yılları arasında kentte yaşayan nüfus oranı %17.9’dan %32.8’e yükseldi. Nüfusu 100.000’in üzerinde olan kentlerin sayısı 31’den 82’ye yükseldi. 1939 yılına gelindiğinde verilere göre Moskova’nın nüfusu 4 milyon, Leningrad’ın nüfusu ise 3 milyondur.¹⁹ Verilen bu rakamlar günümüzde kapitalist kentlerde yaşayanları korkutacaktır belki, çünkü günümüzde örneğin Türkiye’de nüfus artışı ve hareketliliği herhangi bir plan dahilinde gelişmemekte ve büyük sorunlara yol açmaktadır. Ancak o dönem Sovyetler Birliği için bu nüfus artışı büyük ölçüde planlı bir politikanın sonucudur. Bu artışın hiçbir soruna yol açmadığını söylemek fazla iddialı olur, ancak artışın yönetilebilir olduğunu söylemek mümkün.

Kırda yaşanan gelişmeler de kent için önem taşıyor demiyorduk. Kollektivizasyon dönemi ile birlikte modern tekniklerin üretim sürecine girmesi ve Rus köylüsünün gerici ideolojiden kurtulması sağlanmıştır. Bu dönemde kent-kır arasındaki ilişkinin planlanabilir hale gelmiş olduğunu vurgulamak gerekir. Bu aynı zamanda kırsal kentle bütünlüklü düşünemeyi ve planları yaparken yalnızca yapılaşmış çevreyi değil doğayı bir bütün olarak ele almayı sağlar.

Stalin döneminde kentsel gelişme, propagandatıf ve anıtsal mimariye önem veren bir biçimde yaşanmıştır. Bu döneme örnek olarak 1947-1955 yılları arasında inşa edilen ve Yedi Kız Kardeş olarak adlandırılan binalar incelenebilir.²⁰ Planların Sovyet başarılarını açığa vuracak biçimde yapılmasında da savaşta yaşanan yıkımın ve savaş sonrasında dünyayı faşizm tehditinden kurtarmanın yarattığı "prestij" etkisi vardır. Başarıları gösterme çabası hem dünyaya Sovyetler'in gücünü ve gerçekliğini anlatmak için hem de yurttaşların yaşadıkları tüm olumsuzluklara ve yıkıma rağmen inançlarını diri tutmaları için oldukça önem taşıyor. Dolayısıyla bu dönem hakkında yapılan bütünlüğü kaçırma, yerleşmelere eşit davranmama ve "reklam" yapma eleştirilerini dönemin koşullarını anlamadan yapılan eleştiriler olarak görüyorum. Bana kalırsa tam da olması gereken şey yapılmıştır ve sonraki dönemlerde bu başarı vurgusunun eksik bırakılması hatadır. Bu eksiklik hem içe dönük enerji çalmıştır hem de kapitalist dünyada hissedilen Sovyetler baskısını azaltmıştır.

Hruşçov-Brejnev: Standartlaşan ve koordine olan plan

Hruşçov ve Brejnev döneminde daha önce temeli atılan planlama alt yapısı geliştirilmiştir. Planların standartlaşması ve birbirleri ile koordinasyonunun sağlanması için yapılan hamleler önemlidir. Bu dönemde Stalin döneminde yapılan temel planlar başka planlarla desteklenip güçlendirilmiştir. Shaw'ın makalesinde genel planların yanına tematik ve fiziksel planlar eklendiği belirtiliyor ve 1974'te yaşanan yerlerin ve kolektif çiftliklerin %70'inin planı olduğu söyleniyor.²¹ Yine bu dönemde 1950'lerde etkisini yoğun biçimde göstermeye başlayan konut sorunu için çeşitli çözüm arayışları geliştirilmiştir. 1955 yılında Hruşçov tarafından Sovyet Mimarlık Akademisi'nin dağıtılması mimaride önemli bir dönüm noktasıdır. (ki bu akademi pek çok farklı tarza sahip mimarın bir araya gelip çalışmalarını geliştirdikleri bir akademi. Stalin'in mimaride Hitler gibi diktatörce bir tavır takındığını söyleyenlere de çok güzel bir cevaptır.) Bu hamleyle birlikte seri apartman bloklarının yanında, "lüks" üretimlerin ve tasarımların da yapıldığı tarzdan vazgeçilmiştir ve standartlaşmış binaların yapımı ağırlık kazanmıştır.

Gorbaçov: Kentin piyasa koşullarına teslimi

Gorbaçov dönemine dair yazacaklarım pek uzun değil (SSCB'yi baskıcı bulanların bu döneme

---

olan “aşkı” ve üzerine sayfalarca yazmaları da bizlerin yazacaklarını uzatmamasının nedenlerinden biri). Bu dönemde yapılan piyasalaşma hamleleri Sovyetler’in her alanda dönüşümüne sebep olmuştur, kent bunlardan yalnızca biridir, ancak toplumsal hayatta yaşanan pek çok değişmeye sahne olması sebebiyle, bu dönüşümden en çok etkilenen alanların da başında gelmektedir. Firmaların yatırımlar yapmasının önünün açılması, toprağın kiralanabilen hale yeniden dönüşmesi gibi ülkeyi piyasa koşullarının belirlemesine izin veren hamleler, sosyalist kent planlamasının uygulanma koşullarını da ortadan kaldırmıştır. Bu dönemde tepeden inmeciliğin yerini yerelde yaşayanları anlamanın ve katılımın aldığını iddia edenler ya kentin üretim ilişkileri tarafından belirlendiği gerçeğini bilmekten uzaktırlar ve Sovyetler’de yaşanan gelişmelere dair en ufak fikre sahip değildirlere ya da eşitliğin sağlanmasındansa bazı bireylerin özgür olmasını daha fazla önemseyen anti-Sovyetiklerdir.

Sovyet kentinin “vitrini”: Moskova²²

“tüneller de apaydınlık,
karanlıkta kalmamıştı emeğin bir karışığı bile.
ve tek bir yıl içinde yapılmıştı tüm bunlar,
ve dünyada başka hiçbir demiryolu yapımında
bu kadar çok işçi çalışmamıştı.
ve dünyada başka hiçbir demiryolunun bu kadar çok
sahibi olmamıştı
çünkü bu yapı harikası, bunca kentte bunca zamandır
kendinden önceki hiçbir yapının görmediği şeyi gördü:
yapının işçileriydi yapının sahipleri.”

Bertolt Brecht Moskovalı İşçilerin 27 Nisan 1935’te
Büyük Metroya Sahip Oluşları

Moskova Sovyetler Birliği’nde kentsel alanda yaşanan gelişmeler adına hep önemli oldu. Daha önce planlamanın sistematikleştirilmesinde Moskova Planı’nın önemli rol oynadığına değinmiştim. 1935 yılında hazırlanması kararlaştırılan bu planla birlikte o tarihe kadar farklı biçimlerde, boyutlarda ve tarzlarda, birbirinden kopuk inşa edilen yapıların bütünlüklü düşünülmesi adına büyük bir adım atılmış oldu ve bu planın izleri kendinden sonra yapılan tüm planlara taşındı.

Kentin artık bağımsız projelerle değil, bütünsel bir yaklaşımla gelişmesi gerektiği kararını içeren planda ayrıca, 1,5 2 hektar olan parsel büyüklüklerinin 9 15 civarına yükseltilmesi, projelerin 1 hektar başına en fazla 400 kişi düşecek şekilde hazırlanması; binaların en az 6, birinci sınıf caddelerde ise 7, 10 veya 14 katlı olması gerektiği, dolgu alanlarının ise sadece birinci sınıf konut ve ofis yapılaşmasına ayrılabilceği kararları da yer alıyordu.²³

Bu planla birlikte geliştirilen ve Moskova deniliğinde akla ilk sıralarda gelen büyük adımlardan biri de Moskova Metrosu'dur. 292,2 km uzunluğundaki, 12 hatlı ve 177 istasyonlu Moskova Metrosu işlevselliğiyle, büyüklüğüyle, her biri farklı bir iç tasarımla inşa edilen istasyonlarıyla bugün Moskova'ya giden herkesin turistik amaçlı gördüğü bir yer haline gelmiştir. Metroyu geçmişte İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet yöneticilerinin sığınak olarak kullandığı da söylenmektedir. İnşası sırasında büyük bir seferberlik yaşanmış ve pek çok işçi çalıştırılmıştır, yapının da sahibi olan işçiler...

1960 yılına gelindiğinde SBKP kongresi örnek bir komünist şehir inşa etme kararı almış ve bunun için en uygun yerin Moskova olduğuna karar vermiştir. "Bütün Sovyet halkları tarafından başşehrimiz, en büyük sanayi, kültür ve bilim merkezimiz büyük sosyalist devletimizin sembolü olarak seçilmiştir. Konut gelişmesi, şehir gelişmesi ve ulaşım kolaylıkları alanlarındaki büyük ölçekli çalışma önceden olduğu gibi Moskova'da devam edecektir. Moskova'yı örnek bir komünist şehir yapmak tüm Sovyet halkının zaruri görevidir." Brejnev²⁴. SBKP Kongresi

Bu karardan sonra ortaya konan plan incelendiğinde oradaki bütünlüğün günümüzde yapılan planlarda bile yakalanmadığını söyleyebiliriz. Planın temel prensiplerini; sanayinin akılcı biçimde yerleşmesi, şehrin dengeli şekilde gelişiminin sağlanması, dönemin en iyi yaşama ve çalışma koşullarının yaratılması ve toprağın ekonomik kullanımı şeklinde özetleyebiliriz. Kurgulanan bu gelişme planının Ulusal Ekonomik Plan ile koordine edilmesi çabası da oldukça önemlidir. Bu durum bize Stalin döneminde başlatılan ve Hruşçov döneminde geliştirilen planların sistematik olması konusunda yaşanan gelişmeyi göstermektedir.

Bizim metromuz!

Kaynak: www.sosyalistzemin.com

"Moskova Paris, Londra, Tokyo ya da New York gibi olamaz, olmayacaktır. Kendine özgü bir karakteri, bir görünüşü olacak ve kendi cinsinde tek örnek olacaktır." düşüncesiyle geliştirilen plandaki en önemli vurgulardan biri korumadır. "Tarihi, maddi, kültürel ve sanatsal değerleri korumak", "eski sokak sistemlerini modernize etmek ancak karakterini korumak", "kentin çekirdeği olan Kremlin'i korumak"...

Moskova'nın mühendislik, radyo elektroniği ve yüksek derecede beceri gerektiren diğer sanayi dallarında, yüksek kaliteli tüketim maddeleri üretiminde uzmanlaşması kararı alınmış ve plandaki sanayi yatırımları bu karar doğrultusunda kurgulanmıştır.

Yeşil alanlar hem kente temiz hava sağlaması açısından, hem rekreatif değerleri açısından hem de kenti dışardan bir bant gibi kuşatıp kentin yayılmasını engelliyor oluşu açısından değerli görülmüştür. Kentin çevresinde olan yeşil alanların kent içindeki yeşil alanlar ile birlikte bütünlüklü bir sisteme oturtulması hedeflenmiştir. Kişi başına düşen yeşil alan 25m² (ormanları da dahil edersek 40m²) olarak kurgulanmıştır. (Daha iyi anlamak için karşılaştırma yapalım, günümüzde Türkiye'de yönetmelik gereği olması gereken kişi başına 10m² yeşil alandır. Günümüzde İstanbul'da bu oran 6,05 m²'dir ve İstanbul sınırı içindeki tüm yeşil alanlar bu ölçüme dahil edilmiştir.)

Genel Gelişme Planı Moskova'nın 87.500 hektarlık alanını sekiz gelişme bölgesine ayırmıştır. Her bölgenin 0,6 ile 1 milyon nüfusu vardır. Her planlama bölgesi kendi içinde 250-400 bin nüfuslu üç veya dört alt planlama bölgesine bölünmüştür. Merkezde tiyatro, sinema gibi kültürel faaliyetlerin kurgulandığı sistemde, merkez çevresindeki 7 bölgenin her birinin kendi merkezi vardır ve kendi içinde bölgelere ayrılmıştır. Bu alt bölge merkezlerinin her birinin kendine özgü mimarisi olması hedeflenmiştir.

Kamusal hizmet veren alanların nereye inşa edileceği konularında detaylara da yer verilmiştir. Örneğin sağlık hizmeti veren binaların yeşil alanların yakınına inşa edilmesi, çocukların ve yaşlıların kullanacağı bakım evlerinin ise yüksek yoğunluklu yollardan uzakta tutulması gerektiği belirtilmiştir.

Konutlarda kişi başına düşen sağlıklı yaşam alanı 13m²'den 20 m²'ye çıkartılacaktır. Yeni konut alanlarının inşa edilmesi, mevcut konut alanlarının karakterlerine uygun biçimde yenilenmesi hedeflenmiştir. Ailede bulunan her kişiye bir oda düşecek şekilde bir plan yapılması hedeflenmektedir. Bu gereksinimi karşılamayacak binaların konut işlevinden çıkartılarak başka biçimde işlevlendirilmesi öngörülmüştür. Binaların kat yüksekliklerinin 9 ile 16 kat arasında değişebileceği belirtilmiş, 16 katın üstüne çıkılabileceği için ekonomik açıdan uygunluk ve planlama açısından gereklilik kriterlerinin gözetileceği vurgulanmıştır.

Moskova Planı,

Kaynak: Posokhin, Moskova İçin Genel Gelişme Planı: Bir Mimari Öngörü

Konut alanları ve sanayi alanları için kullanılacak kaynaklarda ayrıma gidilmiş olması da dikkat

---

çekicidir. Örneğin konutların ihtiyacı olan su ve sanayinin ihtiyacı olan su için farklı çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Aynı biçimde konut alanlarındaki çöpler için kurulacak tesisler ile sanayi alanlarındaki atıkların dönüşümü için kurulacak tesisler ayrı şekillerde kurgulanmıştır. Kanalizasyon sisteminin güçlendirilmesi ve banliyölere ayrı sistem kurulması planlanmıştır.

Toprak yüzeyinde yer bulunamaması sorununa karşın kimi yeraltı inşaatlarına izin verilebileceği ancak bunların da planlanması gerektiği belirtilmiştir. Ulaşım olanakları geliştirilecek, metro uzunluğu arttırılacak, karayolunun gürültüsü ve kirliliğini azaltmak için önlemler alınacaktır. Havadan geçen enerji nakil hatlarının yer altına alınması kararlaştırılmıştır.

Kremlin'i anıtsal değerine tekrar kavuşturmak adına çevresinde bulunan ve tarihi değeri olmayan bazı binaların yıkılması ya da sanayi alanlarında ses geçirmez özelliği olan malzemeler kullanılması gibi detay denebilecek kararlara da gelişme planında yer verilmiştir.

Hem üst ölçekli bir kurgunun hem de pek çok detayın bir arada ele alındığı ve kapitalist dünyaya "bakın, komünist kent böyle olur" deme kaygısıyla hazırlanan bu planı incelemek, nasıl bir kentsel yaşam tarif edildiğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Günümüzde pek çok okulda verilen kent planlama eğitiminde aslında bu izlek uygulanmakta ve öğretiler kavramsal düzeyde bu biçimde şekillenmektedir.

Sovyet kentine yönelik eleştiriler

Sovyetler Birliği'ne ve dolayısıyla Sovyet kentlerine yöneltilen pek çok eleştiri vardır. Burada bunların hepsine yer vermeyeceğim. Bunun sebebi yalnızca kısıtlı yerimiz olmasından öte eleştirilerin bir kısmının rasyonellikten uzak ve akıl dışı oluşu. Temel olarak iki eleştiri üzerinde duracağım.

Bu eleştirilerden ilki Sovyetler Birliği'nde kent-kır ayrımının ortadan kalkmadığı eleştirisidir, ikinci eleştiri ise Sovyetler Birliği'nde planlama sürecinde ve kentin tasarımında halkın karar alma süreçlerine katılmadığı ve yapılan planlama hamlelerin halktan kopuk olduğu yönündeki eleştiri.

Komünist Parti Manifestosu'nda kır-kent ilişkisi "Burjuvazi, kırı kentin egemenliği altına soktu. Çok büyük kentler yarattı, kentsel nüfusu kırsal nüfusa göre büyük oranda artırdı ve böylece nüfusun önemli bir bölümünü kır yaşamının ahmaklığından kopardı. Kırı kente bağımlı kıldığı gibi, barbar ve yarı barbar ülkeleri uygar ülkelere, köylü halkları burjuva halklara, Doğuyu Batıya bağımlı kıldı." şeklinde tariflenmiştir.²⁴ Bu ilişkilendirme biçiminin yol açtığı sorunların nasıl çözüleceğine dair kurguların oluşturulması ve bu kurguların hayata geçirilmesi pratiği ise Sovyetler Birliği'ne düşmüştür.

Kapitalizmde kent kır arasındaki zıtlığın temelinde kırın kentin boyunduruğuna girmesi ve kentteki gelişmenin kırdaki yaşayanlar üzerindeki olumsuz etkisi, daha sade ifade edersek bir çıkar çatışması vardır. Sosyalizmde ise çıkar çatışması zemini yaratan ortamın yok edilmesi temel meseledir. Dolayısıyla kır kent arasındaki zıtlığın ortadan kalkıp kalkmadığını anlamının yolu, yalnızca mekan ölçeğinde değerlendirmeler yapmaktan ve gelişen kentleri “lanetlemekten” geçmemektedir. Zıtlığı yaratan çıkarlar ekseninin bozulması ve kent ile kırın birbirleri üzerinden geçinen değil bir araya gelerek üreten yapılar haline dönüşmesi bu soruna esas çözümü yaratacaktır.

Sosyalist rejimde de büyük kentlerin kuruluyor olması kır kent arasındaki ayrımı keskinleştireceği düşünülerek eleştirilmiştir. Bu eleştirilere Stalin’in yanıtını aktaralım: Şüphesiz bu demek değildir ki, şehir ile köy arasındaki zıtlığın kalkması “büyük şehirlerin sönmesi” ile sonuçlanacaktır. (bkz:Engels Anti-Dühring). Büyük şehirlerimiz ölmemekle kalmayacaklar, büyük entellektüel kültürün merkezi olacak, sadece sanayinin merkezleri olmakla kalmayıp aynı zamanda tarım ürünlerinin işletilmesi ve gıda sanayiinin bütün dallarının güçlü bir gelişiminin merkezi olacak, yeni büyük şehirler de gelişecektir. Bu oluşum ülkenin kültürel kalkınmasına hizmet edecek ve şehir ile köy arasındaki yaşama şartlarının eşitlenmesine yol açacaktır.²⁵ Yani çıkar ilişkisini yaratan sistem çözüldükten sonra, yeni kurulan sistemde kentlerin gelişmesi, kır üzerinde baskı kurmanın bir aracı olmamış, aksine kır ile kent arasındaki ayrımın giderilmesi için kentlerin geliştirilmesine ve tarımda makineleşmeye gidilmesine önem verilmiş, kültürel kalkınma da bu ayrımı giderecek en önemli araçlardan biri olarak kurgulanmıştır.

Stalin bir de not düşmüştür: Esas farklar kalkacaktır ama bu bütün farkların kalkacağı anlamına gelmez. Önemsiz olsa bile tarım ve sanayideki değişik çalışma şartlarından doğan belirli bir fark baki kalacaktır. Sanayide bile ayrı ayrı iş kolları hesaba katılırsa, çalışma şartları her yerde bir değildir;örneğin madencilerin çalışma şartları ile makineleşmiş bir kundura fabrikasının işçilerinin çalışma şartları değişiktir;ocakta alışan maden işçilerinin çalışma şartları makina sanayiindeki işçilerinkinden değişiktir.²⁶

Katılım konusunda yapılan eleştirilere geçmeden önce katılımdan ne anladığımızı belirtelim. “Katılım”, her türlü kararın tabandan alınması anlamına gelmiyor. Ne de, şekilsiz bir toplamın “sokak”ta kimi politikaları belirlemesine. “Halk katılımı” istendiği kadar itiraz edilsin, belli bir toplumsal hiyerarşiye belli toplumsal örgütler aracılığıyla gerçekleşir. Önemli olan ve sürekli gelişmesi gereken, katılımın konusu ve niteliğidir. Sosyalist toplumda bu gelişmeyi sağlayacak toplumsal araçlar sanıldığından daha yaygın ve uygun durumdadırlar.²⁷

Halk planlama süreçlerinin tüm aşamalarında vazgeçilmez bir tamamlayıcı ve bütünleyici unsurdur ve bu özelliğinden dolayı süreçlerin tamamında yer almalıdır. Ancak burada sözde bir yer almadan bahsetmiyor, toplumsal örgütlülüğe vurgu yapıyoruz.

Birinci Beş Yıllık Plan yapılırken halkın ne şekilde bu plana dahil olduğunu örnekleyelim: (Plan) Yalnız Moskova tarafından yapılmamıştı. Moskova ile birlikte ülkenin en uç köşeleri de elbirliği yaparak hazırlanmıştı. Fabrikalarda ve köylerde insanlar, ne istediklerini, ne yapabileceklerini ve bunu yapmak için nelere gereksinimleri olduğunu tartışmışlardı. Bu yerel planlar gerekli

---

yollardan “merkez”e gitmiş, öteki planlar ile uyumlaştırılmış ve gene yerel makamlarca kabul edilmek üzere geri gelmişti.

Sovyetlerden bugüne bakarken kent ve mücadele

Düşlerimizin cesaretini yaratan şey, onların başarılabilir olmasıdır.

Le Corbusier

Günümüzde yaşadığımız kentlere baktığımızda ve kentlerin iyileştirilmesi yönünde değil de daha fazla kâr elde etmek için tüketilmesi yönünde adımlar atıldığına tanık olduğumuzda, bu adımların sonuçlarını yaşamak zorunda kaldığımızda, Sovyet deneyimi daha da anlam kazanıyor, daha da değerli hale geliyor.

Kuşkusuz günümüz kentleri çok daha farklı ve bu farklı oluşta SSCB'nin çözülüşünün etkisi büyük. 1980'lerle birlikte ortaya çıkan turizm ile kenti pazarlama hamlelerini, kent merkezlerinin sanayi sektöründen hizmet sektörüne kaymasını, 1990'larda ortaya çıkan yerelleşmeci adımları ve bu adımlarla kentlerin sermayeye daha fazla açılmasını, 2000'li yıllarda çığrından çıkan marka kent yaratma hamlelerini SSCB'nin yıkılışından bağımsız düşünmek imkansız. Bu çözülüş sonrasında kapitalizmin yarattığı çürüme daha da hızlanmış ve kente daha güçlü şekilde yansımaya başlamıştır. Kent mekanında yaşanan bu çöküşü bir bellek yitimi de izlemiştir. Birgün uyandığımızda yanibaşımızda bulduğumuz şantiyenin yerinde düne kadar ne olduğunu hatırlayamadığımız, mekanı sahiplenmekten giderek uzaklaştığımız ve yanibaşımızda olanlara dönüp bakmadığımız bir gündelik hayatın içine hızla sürüklendik. Bellek yitimi başka alanlarda da kendini var etti elbette. Örneğin Sovyet kentlerine ve Sovyetler Birliği'nde gündelik yaşama dair çok az bilgiye sahip olmamız, sahip olduğumuz bilgilerin ise genellikle bir karalama kampanyasının parçası oluyor olmasını nasıl açıklayabiliriz? Bugün bu deneyimin üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen, bilinçli bir şekilde sansür uygulandığını ve karalama yapıldığını söylememiz mümkün. Bunun temel sebeplerinden biri korku. Her ne kadar o dönemin koşullarındaki kent ve günümüz koşullarındaki kent farklı olsa da kentin planlanmasına dair, gündelik yaşam kurgusuna dair, yurttaşların coşkulu bir biçimde, fedakarca ve yılmadan kuruluş sürecine katılmasına dair pek fazla şey bilmemiz istenmiyor. Bu sebeple Sovyetler Birliği'ni anlamak kadar anlatmak da önemli. Hele de bugün.

Bugün Sovyet kentini anlamanın önemli oluşunun bir ayağını da Haziran oluşturmakta. Gezi Direnişi ile birlikte daha çok tartışılmaya başlanan kentin, kapitalizmi aşma mücadelesinde bir ölçek olup olmayacağı konusu bizi Gelenek'in bu sayısında kent ve siyaset başlığını ele almaya yönlendirmenin yanı sıra, bu sayıda Sovyet deneyimini anlatan bir yazıyı zorunlu hale getirmiştir. Kentin eşitsiz bir şekilde gelişmesini sağlayan koşullar, ki bu koşullar bugün kapitalizmin koşullarıdır, ortadan kaldırıldığında karşımıza çıkan biçimleniş Haziran'da hayalini kurduğumuz, talep ettiğimiz ve bir ölçüde, küçük bir kısmıyla Gezi Parkı'nda inşa ettiğimizdir aslında.

Sovyetler Birliği'nde yaşanan pek çok şeyin, anlatıldığı takdirde, yalnızca bir hikaye gibi anlatılması ile bugün Gezi Parkı'nda yaşananların bir nostaljiye dönüştürülme çabası da benzerdir. Türkiye'de ayağa kalkan ve sokağa dökülen milyonların coşkusu ve neşesi, Sovyetlerde demiryolu inşaatında son rayı döşeyince ağlayan işçinin coşkusuyla benzerdir. Elbette tüm bu benzerlikler farklılıkları görmeyi maskelememelidir. Bu noktada Gezi Direnişi "güzellemesi" yapmak ile Gezi'yi yalnızca gelip geçen bir rüzgar olarak tarif etmek arasındaki yelpazede doğru konumlanmak önemlidir. Hala ölmeyen ve gelecek güzel günlerin göz kırpması denilebilecek Haziran'ın Sovyetler'den öğreneceği çok şey vardır. Kurulacak kentin biçimlenişine dair kurgular kadar, verilecek mücadelenin biçimi ve ölçeği de öğrenilecek başlıklar arasındadır.